

Maatiaiseläinten suojelusta yritystoimintaa ja yhteiskunnallista hyvinvointia?

Sirpa Kurppa¹, Juha Kantanen¹, Miia Karja², Taina Lilja³, Ulla Partanen³, Katriina Soini³, Harri Turunen³, Heli Takamaa³, Veli-Matti Tuure⁴

¹Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskus (MTT), Biotekniikka- ja elintarviketutkimus, 31600 Jokioinen, ²MTT, Kasvintuotannon tutkimus, 31600 Jokioinen, ³MTT Taloustutkimus, Luutnantintie 13, 00410 Helsinki, etunimi.sukunimi@mtt.fi, ⁴TTS tutkimus, Luonnonvara-ala, PL 5 (Kiljavantie 6), 05201 Rajamäki, velimatti.tuure@tts.fi.

Tiivistelmä

Tutkimushankkeen tavoitteena oli kartoittaa ja luoda toimintamalleja alkuperäisten kotieläinrotujen eli maatiaisrotujen säilyttämiseksi. Vastausta etsittiin kysymyksiin: millaisia merkityksiä maatiaisroduilla on ja mitä yhteiskunnallista hyötyä maatiaisrotujen kasvattaminen voi tuottaa?

Suomenkarjan ja suomenlampaiden kasvattajiksi on valikoitunut ryhmä aktiiviviljelijöitä, monialayrittäjiä ja harrastajia. Yrittäjien osalta maatiaisrotuun päätyminen ei ole mikään sattuma, vaan kasvattajat ovat perillä eläinten hyvistä ja huonoista ominaisuuksia ja tietoisesti valinneet rodun vähintäänkin monipuolistamaan karjaansa. Tärkeimpinä perusteluina maatiaisrotujen säilyttämisen puolesta ovat julkisessa keskustelussa kotimaisuus, luonnonmukaisuus, jalostusmahdollisuudet ja perinteisyys; maaseudun uusiin yrittäjyysmahdollisuuksiin maatiaiseläimiä ei juurikaan yhdistetä.

Maatiaiseläinten tuotteet on onnistuttava myymään erikoistuotteina, jotta taloudellisuus nousee järkevälle tasolle. Maatiaisrodun kasvattajan taloudellinen ohjaus- ja kannustekeino on maatalouden ympäristötuen erityistuki. Sen taso on länsisuomenkarjalla vuoden 2007 mukaan 270 euroa/eläinyksikkö, mikä lähes riittää kompensoimaan maatiaisrodun ja tehotuotantoon jalostetun rodun kannattavuuseron tavanomaisessa maidontuotannossa. Sen sijaan itä- ja pohjoissuomenkarjalla vastaava tuki (500 euroa/eläinyksikkö) ei riitä korvaamaan tulonmenetyksiä.

Visioitaessa tulevaa maatiaislehmät ja -lampaat voidaan sijoittaa maaseudun toiminnallisessa rakenteessa kolmeen eri rooliin: tavanomaisiksi maidon ja lihan tuottajiksi ekstensiiviseen tuotantomuotoon; monialayrittäjyyden tuotannon erikoisrooleihin, kuten erikoisraaka-aineiden tuottajiksi, maisemanhoitoon, hoivapalveluihin tai matkailutoimintaan ja kolmanneksi harrasteviljelijöiden ja muun harrastustoiminnan piiriin. Eläinten ylläpito kaikissa kolmessa roolissa edellyttää ohjauskeinojen erilaistamista. Ekstensiivisen tuotannon ohjauskeino voitaisiin toteuttaa edelleen maatalouden ympäristötukena. Monialayrittäjyydessä maatiaiseläinten säilymiseen liittyvä tuki tulisi kohdistaa erikoistuotteiden markkinoiden ja markkinoinnin kehittämiseen. Harrastetoiminnan yhteydessä maatiaiseläinten säilymistä voitaisiin tukea lisäämällä suomalaisten tietoisuutta maatiaiseläimistä.

Tieteellisessä keskustelussa maatiaiseläimet edustavat tuotantojärjestelmässä erikoisroolissa olevaa tuotantoeläinryhmää (tuotantoekologinen niche) ja niiden tuotteet markkinoilla erikoistuotteita (nichetuotteet). Erikoistuotemarkkinat edustavat globalisoituvassa elintarviketaloudessa massatuotannon ja kulutuskysynnän yksipuolistumisen vastavoimaa, jolla on ainakin teoreettisesti suuri merkitys elintarvikehuollon tuoteinnovaatioiden, joustavuuden ja pitkän aikavälin ekologisen, taloudellisen, sosiaalisen ja kulttuurisen kestävyuden turvaamisessa. Alkuperärotujen toiminnallinen hyödyntäminen onkin viime vuosina herättänyt kansainvälistä kiinnostusta.

Asiasanat: maatiaisrodut, maaseutuyrittäjät, maatalousyrittäjät, tuotteistaminen, suomenkarja, suomenlammas, maatiaislehmä, maatiaislammas, maito, villa, talous, työteho, moniarvoisuus

Johdanto

Tutkimusta aloiteltaessa tämän hetken maatiaisten kasvattamisesta oli olemassa lähinnä vain lukumäärällistä tietoa. Tämän tutkimushankkeen pyrkimyksenä oli selvittää, millaisia merkityksiä maataisroduilla on ja millaisia yhteiskunnallisia hyötyjä maataisrotujen kasvattaminen voi tuottaa ja näiden pohjalta kehittää sellaisia toimintamalleja ja ohjauskeinoja, joiden avulla tulevaisuudessa on mahdollista kehittää maatais-rotuihin perustuvia hyvinvointi- ja hoivapalveluja sekä muita vartenotettavia elinkeinomahdollisuuksia maaseudulle. Lisäksi hankkeessa pyrittiin selvittämään maataisrotujen suojelun nykytilannetta ja koottiin eri tahoilla olevaa tietoa. Hankkeen tuotosten avulla on siten mahdollista lisätä tietoisuutta alkuperäis-rotujen nykytilasta, parantaa eri toimijoiden välistä vuorovaikutusta ja näin edistää eläingenivarojen suojelua. Hankkeen keskeisenä tavoitteena oli myös tuottaa tietoa ympäristötukijärjestelmän pohjaksi.

Tutkimusmenetelmät ja aineisto

Tutkimus oli luonteeltaan poikkitieteistä, ja siinä haettiin vastauksia maataiseläinten kasvattamiseen liittyviin sosiaalisiin, kulttuurisiin, taloudellisiin ja markkinoinnillisiin kysymyksiin. Tutkimus aloitettiin selvittämällä maataislehmien ja suomenlampaiden vaiheita ja historiaa kirjallisuuden avulla. Apuna käytettiin myös Museoviraston vuonna 1981 teettämää 28. kansanperinteen keruukilpailun aineistoa *Maataiskanat ja vanhat lehmärodut*.

Kaikille maataisrotuisten lehmien ja lampaiden kasvattajille, jotka vuonna 2004 MMM:n TIKE:n rekisterin mukaan saivat ympäristötuen erityistukea alkuperäisrotuisten eläinten kasvattamiseen, lähetettiin kyselykaavake. Siinä kysyttiin maatilan, yrityksen ja kotitalouden tietojen lisäksi maataiseläinten merkitystä tilan toiminnassa, maataiseläinten ominaisuuksia, maataiseläinten kasvatusta, tukien merkitystä, kasvattajien yhteistyötä ja maataisten kasvattamisen tulevaisuuden näkymiä. Etukäteen oli tiedossa, että kaikki maataisten kasvattajat eivät ole ympäristötuen piirissä. Kasvattajista pyrittiin saamaan mahdollisimman kokonaisvaltainen kuva, joten TIKE:n rekisterissä olevien kasvattajien lisäksi myös tukien piiriin kuulumattomille kasvattajille haluttiin antaa mahdollisuus vastata kyselyyn. Tämä toteutettiin postittamalla lisäksi noin 110 kyselylomaketta Alkuperäiskarja ry:n ja Maataislammas ry:n kautta. Kyselylomakkeita palautui vastattuna kaikkiaan 305 kappaletta; vastausprosentti oli siten noin 50.

Määrällisen analyysin lisäksi kyselyyn vastanneita kasvattajia on analysoitu laadullisesti. Kasvattajakyselyn vastaajat luokiteltiin teorialähtöisesti Max Weberin sosiaalisen toiminnan typologian mukaisesti neljään tyyppiin: 1) päämäärärationaalinen, 2) arvorationaalinen, 3) traditionaalinen ja 4) affektiivinen. Luokittelussa on hyödynnetty erityisesti vastauksia avoimiin kysymyksiin eläinten merkityksestä tilan toiminnalle, eläimistä saatavasta hyödystä tai haitasta, tuen merkityksestä, ulkopuolisten suhtautumisesta ja tulevaisuuden näkymistä. Laadullinen analyysi, jossa pääpaino on samankaltaisuuksien ja poikkeavuuksien etsimisessä ja ryhmittelemisessä, oli luonteva tapa lähestyä kasvattajilta saatua aineistoa ja antoi mahdollisuuden identifioida kasvattajatyypit ja kuvailla kunkin tyypin kasvattaja- ja kasvattamisen luonnetta (Lilja 2007).

Kyselyyn vastanneiden kasvattajien joukosta valittiin kahdeksan vastaajaa, joiden tilat valittiin case-kohteiksi. Tiloja valittaessa pyrittiin valitsemaan mahdollisimman toisistaan poikkeavia esimerkkejä, jotta maataisten kasvattamisen motiivit ja mahdollisuudet valottuisivat erilaisista näkökulmista. Case-tiloiksi valittuja kohteita ja maataisten kasvattamisen motiiveja voi luonnehtia seuraavasti: Case-1 Maataiskarja maidontuottajana maatilalla; Case-2 Maataiset maatilalla, jossa perinteisten kasvinviljelyn ja kotieläintuotannon lisäksi maatilamatkailua, suoramyyntiä ja jatkojalostusta; Case-3 Maataiset hoiva-eläiminä hoivapalvelu-yrityksessä; Case-4 Maataiset maiseman ja perinnebiotooppien hoitajina; Case-5 Maataiset lemmikkeinä; Case-6 Maataislehmät suurella karjatilalla valtarotuisen karjan lisänä; Case-7 Maatila, erikoistunut värillisten suomenlampaiden kasvattamiseen; Case-8 Yhteisötila (koulutilat, vankilatilat). Tilatutkimuksen metodiksi valittiin sosio-kulttuurisessa osahankkeessa teemahaastattelu, koska keskustellen oli mahdollisuus tutustua tilan ja kasvattajan elämän tilanteeseen ja taustaan paremmin kuin esimerkiksi kyselyn vastauksia analysoiden. Teemoina haastatteluissa olivat maataiseläinryrittäjyyden motiivit, käytännöt ja kehittämistarpeet, maataistenhoitoon liittyvät käytännön kysymykset,

maatiaiseläinten ominaisuudet ja kasvattajan suhde eläimiin ja ohjaukeinot. Lisäksi tiloilla tehtiin osallistuvaa havainnointia ja valokuvattiin. Haastattelut nauhoitettiin, litterointiin ja kuvailtiin.

TTS Tutkimus ry:n osahanke: Maatiaiseläinten hoito työsuoritteena toteutettiin kolmelle yksityiselle maatiaiseläintilalle tehdyn intervention avulla. Tilakäynneillä tarkasteltiin maatiaiskarjan päivittäisten hoitotöiden työmenetelmiä ja työnmenekkejä, työn aiheuttamaa fyysistä kuormitusta sekä työoloja. Työn aiheuttamaa fyysistä kuormitusta tarkasteltiin työasentojen (OWAS -menetelmä) ja energieettisen kuormituksen (Edholm -luokitus) näkökulmasta. Taakkojen käsittelyä sisältäviä töitä tarkasteltiin NIOSH:n nostokaavan avulla. Työolojen selvityksessä käytettiin työn turvallisuusanalyysiä sekä ilmanlaadun (CO₂, NH₃, H₂S), ilman lämpötilan, melutason ja valaistusvoimakkuuden mittauksia.

Maatiaiseläinyrittäjyyden taloudelliset kysymykset – osahankkeen taloustarkastelussa keskityttiin kuvaamaan maidontuotantoa, mikä on merkittävin alkuperäiseläimiä sisältävä tuotannonala. Tuotannon taloutta ja tuotantotapaa kuvaavana aineistona on käytetty pääosin MTT Taloustutkimuksen kannattavuuskirjanpito-aineistoa ja ProAgrian ProTuotos -tuloksia. Alkuperäisrotujen ohjaukeinoja lähestyttiin selvittämällä, mitä keinoja erilaiset maatiaiseläinten kasvattajat näkevät eläinten säilyttämiseksi

Sosio-kulttuurisessa kansalaisosuudessa haastateltiin yhdeksää lounaishämäläistä sosioekonomiselta taustaltaan erilaista ja eri-ikäistä henkilöä. haastatteluteemoina olivat mielikuvat, muistikuvat ja kokemukset maatais- eli alkuperäisroduista, maataisten arvo ja itseisarvo, uhanalaisuusimago ja suojelemisen tarve, maataistuotteet, maataisten uudet tehtävät (maatilamatkailu, terapiaeläin, lemmikki) ja maataisten tulevaisuus. Haastattelut nauhoitettiin ja litteroitiin ja analysoitiin laadullisesti aineistolähtöisesti. Maataiseläimet mediassa -osatutkimuksessa tehtiin kehysanalyttinen lehdistötutkimus Helsingin Sanomien ja Maaseudun Tulevaisuuden maataiseläinaiheisista kirjoituksista 1990–2004.

Kuluttajaselvitys toteutettiin kuluttajaneelina, jossa selvitettiin kuluttajien käsityksiä maataiseläimiin perustuvista erikoistuotteesta tai -palvelusta ja sitä, miten tuotteisiin liittyvä lisäarvo rakentuu tuotteen monimuotoisuutta edistävän taustaimagon varaan. Kohteina oleviksi tuotteiksi valittiin: Ahvenanmaan lampaan ja Kainuun harmaksen villasta kudotut ja indigolla värjätyt villahuivit (Osuuskunta Kulttuuriteko Turku, Hannele Köngäksen tuotteita) ja alkuperärotuista lypsykarjaa kasvattava maatilamatkailu- ja suoramyyntitila (Velkuan Teersalossa sijaitseva Henttulan luomutila).. Kuluttajaneelistit valittiin siten, että he edustaisivat eri elinkeinoaloja ja omasivat laajan kokemustaan. Paneeli videoitiin, äänitettiin, litteroitiin ja analysoitiin.

Maataishankkeen kautta tutkimusryhmä on mukana kansainvälisessä *Farming for Health* -verkostossa, jonka tavoitteena on tutkia ja kehittää maatailojen hoivapalvelutoimintaa Euroopassa ja Yhdysvalloissa (Partanen ym. 2006). Maatais -hankkeen aihepiirissä on alkanut EU EURECA -hanke: Towards self-sustainability of European REgional Cattle breeds, johon osallistuvia maita ovat: Hollanti, Italia, Ranska, Suomi, Eesti, Puola, Norja, Belgia, Espanja ja Irlanti.. Sen tavoitteina on mm. ymmärtää paremmin tekijöitä, jotka vaikuttavat karjarotujen säilymiseen ja kehittää menetelmiä, joita voidaan hyödyntää rotutilanteen kartoittamisessa ja säilyttämisen edistämisessä sekä luoda ”best practices” tai ohjeisto ”guidelines” maataiskarjan säilyttämiseen

Tulokset

Lammas ja lehmä kuuluvat varhaisimpiin tuotantoeläimiimme ja niillä on ollut keskeinen asema, ei vain maidon, lihan ja villan tuottajina vaan muillakin elämän alueilla. Lehmä on ollut vetojuhta, kotieläinten lanta on mahdollistanut jatkuvan peltoviljelyn, kansanparantaja on tarvinnut kotieläimiä avukseen, ja lampailla ja lehmillä on ollut keskeinen merkitys omistajansa varallisuuden, sosiaalisen aseman ja roolijaon määrittämisessä. Omavaraisessa taloudessa kotieläimet olivat osa talon ’väkeä’. Tyypillistä maataisroduille sotiin asti oli paikallisuus, ja omalta osaltaan niitä voidaan pitää kotiseutuhengen symboleinakin. Viime vuosikymmenien aikana on tapahtunut merkittävä muutos suomalaisten tuotantoeläinten rotusuhteissa. Viisikymmenluvun tavallisesta suomenkarjasta ja -lampaista on tullut tuotantokustannusten kasvaessa ja -olosuhteiden muuttuessa suojelettavia harvinaisuuksia valtarotujen joukossa, ja niiden kasvattajiksi on valikoitunut joukko aktiiviviljelijöitä ja harrastajia, jotka arvostavat maataisrotujen hyviä ominaisuuksia, ja joille rotujen ja niiden geneettisen perimän säilyminen ja suojeleminen on tärkeää (Karja & Lilja 2007).

Maatiaiset ovat 2000-luvullakin tuotantoeläimiä, jotka kasvattajalleen merkitsevät maidon ja lihan tuottajina toimeentuloa siitä huolimatta, että maatiaisroduilla taloudellinen tulos jää heikommaksi kuin muilla roduilla. Uudessa ympäristötuen ohjelmaesityksessä tukitasoja ehdotetaan nostettavaksi länsisuomenkarjalla 270 euroon/ eläinyksikkö ja itä- ja pohjoissuomenkarjalla 500 euroon/eläinyksikkö. Tilamallilaskennassa uusi tukitaso länsisuomenkarjalla on lähellä riittävää (siis tuki kompensoi maatiaisrodun ja tehotuotantoon jalostelun rodun antaman tuotannon kannattavuuseron). Sen sijaan erityisesti itäsuomenkarjalla tuki ei riitä korvaamaan tulonmenetyksiä. Kaikille toimeentulokseen maatiaiseläimiä kasvattaville viljelijöille tukien merkitys toimeentulon lisänä on suuri ja monet kasvattajista uskovat eläinten määrän lisääntyvän, jos tuet nousevat. Maatiaiseläimillä käytettävät työmenetelmät ovat tyypillisiä työmenetelmiä myös valtarotuisten eläinten päivittäisissä hoitotöissä. Niinpä myös päivittäisten töiden työnmenekit ovat samansuuruisia kuin valtarotuisten karjojen hoitotöiden työnmenekit. Tilakohtaisista olosuhteista ja työtavoista johtuva vaihtelu työnmenekeissä on todennäköisesti selvästi suurempaa kuin lehmärodusta tai työmenetelmistä johtuva vaihtelu.

Maatiaisrotuisia eläimiä toimeentulokseen kasvattavat viljelijät perustelevat kasvatettavan maatiaisrodun soveltuvan parhaiten heidän tilansa olosuhteisiin ja päämääriin. Maatiaisrotu ei ole mikään sattuma vaan kasvattajat ovat perillä eläinten hyvistä ja huonoista ominaisuuksia ja ovat tietoisesti valinneet rodun. Taustalla, ainakin osalla tiloista, on maatiaisrodun kasvattamisen pitkät perinteet. Vaikka rodun valinta on ollut tietoista, saattaa lähtötilanteessa olla ollut epätietoisuutta maatiaiseläimistä. Esimerkiksi case -tiloista maatilamatkailua harjoittavan lypsykarjatilan nuoren emännän isä oli ehdottanut suomenkarjan hankkimista luomutilan imagoon sopivana ratkaisuna. Emäntä ei itse ollut sen kummemmin kiinnostunut suomenkarjarodusta, mutta neljän pitovuoden jälkeen emäntä on tyytyväinen ja kiintynyt suomenkarjaan ja pitää ratkaisua siirtyä maatiaislehmiin oikeana. Tällaisessa tilanteessa mm. lehtikirjoitukset, kontaktit muihin maatiaiseläinten kasvattajiin ja heidän kokemuksensa, tutkimustieto ja alan yhdistysten näkyvyys on tärkeää maatiaiseläinten kasvattamisen inspiroimiseen.

Maatiaisten kasvattajat eivät näe ristiriitaa kulttuurihistoriallisestikin arvokkaiden rotujen ja nykyaikaisten jalostusmenetelmien ja tavoitteiden välillä, sillä maatiaisroduilla on kasvattajien mukaan tulevaisuutta ainoastaan mahdollisemman tuottavaksi jalostettuina. Kasvattajat myös tiedostavat, että jalostuksen myötä osa eläinten arvokkaista rotuominaisuuksista, kuten hyvä terveys voidaan menettää. Sukusiitoksen lisääntyminen oli myös huolen aiheena, kun kysymys on vähälukuisista roduista.

Tuotanto- ja toimintaympäristön muuttuessa maatiaiseläimille on muodostunut uusia rooleja tuotantoeläin-merkityksen rinnalle (Vuorio ym. 2006). Maatiaisten, niin lehmien kuin lampaidenkin, kasvattajissa on enenevässä määrin henkilöitä, jotka eivät tavoittele taloudellista tuotosta vaan perustelevat toimintaansa pehmeillä arvoilla, joita ei voi laskea rahassa. He pitävät maatiaisia harrastusmielessä ja silmänilona, ja arvostavat maatiaisista saatavien tuotteiden maidon, lihan ja villan hyviä ominaisuuksia. Näissä kasvattajissa on sekä harrastajia, jotka saavat toimeentulonsa tilan ulkopuolelta, ja joille maatiaisten kasvattaminen merkitsee elämäntapaa että aktiiviviljelijöitä, joilla isossa lypsy- tai lihakarjassa on muutama maatiainen monipuolistamassa karjaa.

Maatiaisrotujen merkitys kasvattajien henkiselle vireydelle ja hyvinvoinnille on mitä ilmeisin. Kasvattajat kertovat maatiaisten tuottavan mielihyvää ja iloa, lisäävän työn ja koko elämän mielekkyyttä. Tämä mielekkyys perustui juuri eläinten erityisominaisuuksiin, lempeyteen, viisauteen, persoonallisuuteen tai geeni- tai kulttuuriperinnön säilyttämiseen. Sitoutuneisuutta toimintaan kuvaa se, että vaikka ympäristötuki lakkautettaisiin kokonaan, osa kasvattajista kertoo siitä huolimatta säilyttävänsä eläimet. Eläinten ja eläinten hoidon merkitystä ihmisten hyvinvoinnille ja mielenterveydelle ei ole Suomessa tutkittu, mutta esimerkiksi vankiloissa, joissa säilytetään suomalaisten maatiaisrotujen geenipankkikarjoja, on henkilökunnalla paljon myönteisiä käytännönkokemuksia karjanhoidon merkityksestä vankien elämässä. Tätä kautta samoin kuin ulkomaalaisissa kokemuksissa eläimet ja tässä tapauksessa maatiaiset lisäresurssina maaseudun hoivapalveluyrityksessä tuo uutta näkökulmaa vanhusten, lasten ja vammaisten hoivaan ja liittyy maatiaiskysymykseen muitakin yhteiskunnan sektoreita kuin perinteisen maatalouden.

Tutkimuksen case -tilat ja niiden lisänä vankilatilat edustavat erilaisia mahdollisuuksia kasvattaa maatiaiseläimiä. Maatiaiseläinten kasvattamisen ratkaisuihin esimerkiksi maatalo- ja muissa yrityksissä vaikuttavat mm. yrittäjän persoonallisuus ja hänen toiminnalleen asettamansa tavoitteet. Maatiaisiin

liittyvä yritystoiminta perinteisimmillään on raaka-aineiden tuottamista ja myymistä meijeriin, teurastamoon ja kehräämöön, tai lihan myymistä kotoa yksityisille asiakkaille ja ravintoloille, maidon jalostamista juustoksi, ja villan ja taljojen tuotteistamista käsitoiksi. Maatilamatkailuun liittyvät kotieläimet ja, jos ne ovat maatiaisrotuisia lemmiä tai lampaita, ne lisäävät maatiaisten tunnettuutta ja tuovat lisäarvoa matkailutoiminnalle, johon on mahdollista yhdistää maatiaistuotteiden suoramyyntiä.

Maatiaisten ympärille on viriämässä myös uudenlaista yritystoimintaa, josta hyvänä esimerkkinä on laidunnus. Niin lampaat kuin naudatkin soveltuvat perinnebiotooppien hoitajiksi ja erityisesti lampaista on hyviä kokemuksia hakkuualueiden hoitajina. Lampaat rikkovat maan ja siemenet pääsevät hyvin itämään ja samoin lampaat pitävät kurissa metsän taimettumista haittaavaa ruohoa ja lehtipuiden vesoja. Naudat taas ovat erikoisen hyviä vesistöjen rannoilla uskaltautumalla syömään vesirajaan asti.

Maatiaiseläimistä ei kirjoiteta lehdistössä kovinkaan paljoa, minkä johdosta voidaan sanoa, ettei maatiaiseläindiskurssi ole ollut hallitsevassa asemassa Suomen maataloutta käsittelevien diskurssien kentässä. Maatiaiseläimiä sivutaan keskusteltaessa luonnon monimuotoisuudesta ja epäsuorasti myös puhuttaessa uudenlaisesta maatalousyrittäjyydestä, mutta maatiaiseläindiskurssi itsessään jää melko pieneksi. Ilmeisesti maatiaiseläimiä ei ole pidetty riittävän uhanalaisina tai ne ovat liian marginaalinen ja tuntematon ilmiö Suomen maataloudessa tullakseen voimakkaammin esiin. Maatiaiseläimiin liitetyt arvot ovat kauttaaltaan myönteisiä lukuun ottamatta vaatimuksia tehokkaammasta tuotannosta, mikä heikentää vähätuottoisten maatiaisrotujen asemaa runsastuottoisempiin rotuihin verrattuna. Maatiaiseläinten säilymisen tärkein perustelu on niiden kotimaisuudessa, luonnonmukaisuudessa, jalostusmahdollisuuksissa ja perinteisyydessä, kun taas maaseudun uusiin yrittäjyysmahdollisuuksiin maatiaiseläimiä ei lehdistössä, erikoistuotteiden valmistusta lukuun ottamatta, yhdistetä (Partanen 2005).

Maatiaiseläimiä koskeva maallikotieto on eri tavoin rakentunutta kuin asiantuntijatieto. Maallikotiedon katsotaan olevan osa ympäristötiedon verkostoa, johon kuuluvat myös tieteellinen tieto ja asiantuntijatieto. Maallikotiedon ja asiantuntijatiedon erojen tunnistaminen on keskeistä esimerkiksi maatiaiseläintuotteiden markkinoinnissa. Maallikkojen tietoisuus, kokemukset ja mielikuvat maatiaisrotuisista eläimistä vaihtelevat henkilön iän, taustan ja kiinnostuksen mukaan. Maaseudulta kotoisin olevilla, 1960–70 -luvuilla tai aikaisemmin syntyneillä henkilöillä on yleisesti omakohtaista kokemusta maatiaisrotuisista tuotantoeläimistä. He yhdistävät maatiaisrotuihin ruskean värin, nupouden ja pienituottoisuuden. Kaupunkitaustaiset samoin kuin nuoremmat henkilöt, ovat saaneet tietoa lähinnä tiedotusvälineiden kautta, ja usein tiedot rajoittuvat vain yksittäiseen tiedotusvälineessä usein esiintyneeseen henkilöön, joka osataan yhdistää maatiaisrotuihin. Hekin liittyvät maatiaisiin pienituottoisuuden samoin kuin henkilöt, joilla on henkilökohtaista kiinnostusta ja kokemusta maatiaisroduista, ja jotka uskovat maatiaisten tulevaisuuteen tuotantoeläiminä. Pienen tuotoksen lisäksi he osaavat kertoa eläinten hyvistä ominaisuuksista. Yleistäen, kansalaisten mielisissä maatiaiset ovat geneettisesti arvokkaita, taloudellisesti arvottomia ja sosio-kulttuurisesti museoinnin arvoisia.

Aktiiviviljelijöiden osalta maatiaisikysymys liittyy maatalouden rakennemuutokseen ja tilanteeseen, jossa suunnitellaan tilan tulevaisuutta. Suuria ratkaisuja tai investointeja ei välttämättä uskalleta tehdä, ja siksi suhtautuminen maatiaiseläinyrittäjyyteen on melko varovaista. Mahdollisuudet tiedostetaan, mutta esimerkiksi lammasyrittäjät eivät ole kuitenkaan kovinkaan toiveikkaita alansa tulevaisuuden suhteen. Tämä johtuu mitä todennäköisimmin siitä, että maatiaisrotuiset eläimet nähdään edelleenkin ensisijaisesti elintarvikkeiden raaka-aineiden tuottajina. Muut tehtävät ja ominaisuudet tuottavat lisäarvoa kasvattajille itselleen, mutta eivät välttämättä tarjoa vielä riittäviä mahdollisuuksia kannattavaan yritystoimintaan. Asia voidaan nähdä myös siitä näkökulmasta, että yritykset ja muut toimijatahot maatiaiseläimiseen voivat olla aikaansa edellä: esimerkiksi tutkimuksen case -tiloihin kuuluvassa maatiaiseläimiä hoivatyössä hyödyntävässä hoivapalveluyrityksessä on havaittu maatiaiseläinten ja pienimuotoisen maatilan töiden parissa työskentelemisen merkitys lapsille ja nuorille, mutta sosiaalipuolella – esimerkiksi sijoituskotipaikoista päättävissä elimissä – tällainen hoivatyön muoto on vielä hyvinkin tuntematonta. Maatiaiseläinasian ja siihen liittyvän yrittäjyyden edistäminen ei siten kosketa vain perinteistä maataloustuotantoa vaan hyvin monia yhteiskunnan eri sektoreita (Vuorio ym. 2005).

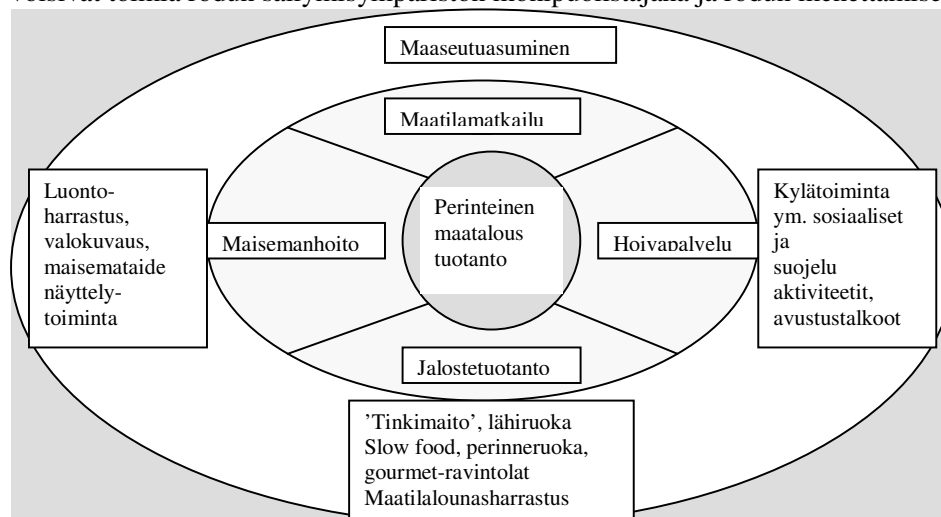
Visioitaessa tulevaisuutta voidaan ajatella maatiaislammas ja -lehmä brändinä siten, että monimuotoisuus koettaisiin rikkautena ja tuottajien tulot tulisivat laadukkaan ja maukkaan, oman erityisen

maatiaisluokkansa perusteella markkinoidun juusto-, liha-, villa- ja nahkadesignin tms. kautta (Kurppa & Rinnekangas 2007). Näin niiden arvo elävänä kulttuuriperinteenä saataisiin säilytettyä, ei vain historian sivuilla vaan myös tulevaisuuden kansalaisten muistissa ja mielessä. Vaatimattomuutensa ja sopeutuvaisuutensa vuoksi nämä rodut ovat myös tulevaisuudessa soveltuvia perinnemaisemanhoitajia ja elävyyden antajia maisemakuvaan. Jo pelkästään case -tiloiksi valitut esimerkit osoittavat, että on monenlaisia tapoja kasvattaa maataisia. Maatiaiseläinten tulevaisuuden kannalta on ilmeisen tärkeää luoda mahdollisuuksia ja olemassaolon edellytyksiä näille kaikille tavoille ja toiminnoille.

Tulosten tarkastelu

Maatiaiseläinten tilannetta ja roolia yhteiskunnassa voidaan kuvata seuraavalla kaavakuvalla, jossa perinteisen maidon- ja lihantuotannon asemassa olevat eläimet sijoittuvat keskiöön. Niiden ylläpito on selvästi perusmaatalouteen liittyvää. Länsisuomalaisen rodun osalta maidontuotannosta voidaan tukien täydentämänä odottaa kohtuullista taloudellista tulosta. Kyyttöjen ja lapinlehmien osalta tuki ei nosta kannattavuutta tavanomaisen tuotannon verrannolliselle tasolle, ja nämä rodut ovat karjan täydennyksenä ilman realistista tuotantotavoitetta. Tällä alueella monimuotoisuutta pyritään tukemaan yritystoiminnan tarjontaketjun tuen avulla.

Kaavakuvan esittämässä koosteessa on kyse laajemmasta kokonaisuudesta, mutta maatiaiseläimet ja muu monimuotoisuus löytää eri kehiltä helposti oman roolinsa. Jos uhanalaisten rotujen yksilömäärä keskiössä varmistettaisiin vähintään tuhanneksi (FAO:n esittämä minimitaloite), kehien 2 ja 3 aktiviteetit voisivat toimia rodun säilymisympäristön monipuolistajana ja rodun menettämisen puskurina.

Kuvan esittämä seuraava kehä kuvaa myös yrittäjyyttä, mutta monimuotoisena, tavanomaisesta maataloudesta poikkeavana, joskin usein siihen liittyvänä. Kuvassa esille tuodut yrittäjyyden muodot ovat vain esimerkkejä laajemmista yrittämismuodoista; tilakohtaisia muotoja on todennäköisesti hyvin paljon enemmän. Tällä toiminnalla nykyinen yhteiskunnan tuki on yleensä huomattavasti edellä kuvatussa perinteisen maataloustuotannon keskiössä saatavaa tukea vähäisempää. Monet yrittäjät kokevat yritysmuotonsa ainakin aluksi niin pienimuotoiseksi, etteivät tukea edes lähde hakemaan. Kuitenkin tällä alueella avautuu todennäköisesti uusia yrittämisen mahdollisuuksia yhteiskunnan toimintojen supistumisen myötä. Monet tämän alueen palveluista ovat selvästi markkinoitavia, mutta toinen osa julkishyödykkeitä, joiden osalta tavanomaisia yrittäjä-asiakas-markkinointimenettelyjä ei voida soveltaa. Tämän kentän aktivoimiseksi, myös monimuotoisuuden suojeleminen ja ylläpidon näkökulmasta, julkishyödykkeille tulisi kehittää paikallisia/yhteisöllisiä markkinointi/maksumenettelyjä. Lisäksi tavanomaisesti markkinoitavien hyödykkeiden tuotantoa tulisi tukea kysyntälähtöisesti; tukea siis ensisijaisesti markkinoiden varmistamista ja sen ohjaamana tuotekehitystä. Markkinoiden kehittämiseksi olisi varauduttava verkottumaan (maaseudun miniklusterit) ja hakemaan markkinoita Suomen

ulkopuolelta. Ennakkoluuloton kehittäminen voitaisiin liittää mm. FAO:n esille ottamaan HVAP (High value agricultural products) kehittämiskonseptiin.

Kuvan esittämä kolmas kehä kuvaa ensisijaisesti yrittävyyttä. Tässä ollaan sillä aktiivisuuden alueella, jossa aktiivisuutta ei korvata suoran palkan avulla tai korvaukset ovat hyvin pieniä ehkä ryhmasopimuksellisia. Kuitenkin tämän palkattoman työn arvo lasketaan usein likipitäen yhtä suureksi kuin palkallisen. Toki vain osa tästä aktiivisuudesta liittyy monimuotoisuuskysymykseen, mutta tällaistakin aktiivisuutta löytyy suhteellisen paljon. Se sijoittuu todennäköisesti asutuskeskusten ympärille tai syrjäisemmille alueille, johon on muodostettu aktiivisuutta tukevia palveluja. Edellä kuvatun 2. kehän toiminnot edesauttavat välittömästi ja välillisesti kolmannen kehän aktiivisuutta, tuomalla nimenomaan kaivattua kysyntää. Tämän lisäksi 3. kehän aktiivisuuden kannalta kaupunki-maaseaturajapinnan kehittäminen ja vuorovaikutuksen ohjaaminen esimerkiksi alueellisia ja paikallisten suunnitteluinstituutioita kehittämällä olisi tärkeää.

Tulosten tieteellinen merkitys liittyy poikkitieteelliseen otteeseen ja sen mukanaan tuomiin uusiin näkökulmien avauksiin ja niiden myötä koko suojeluproblematiikan kokonaisvaltaisempaan ymmärtämiseen. Monimuotoisuuden on yleisemmällä tasolla osoitettu ilmentyvän toiminnallisesti ekosysteemipalveluina ja johtavan ekosysteemin kestävyteen. Perimän monimuotoisuuden säilymisen kannalta, toimintamallien (funktioiden) tukeminen on siten välttämätöntä. Monimuotoisuuden säilyttämistarve kanavoituu ihmisen toimintaan edelleen monipuolistamisen tarpeena. Ihmisen toiminnan monimuotoisuuden tulisi sovittautua siihen mittakaavaan, mikä ekologiselta kannalta on välttämätöntä. Maatiaiseläinten monimuotoista perimää ei voida ylläpitää vahvasti yksipuolistuneessa toimintaympäristössä; ei perimän säilymisen eikä myöskään taloudellisen toiminnan näkökulmasta. Hengissä säilymisen tukeminen ei riitä. Toisaalla on osoitettu, että niche (erikoistuote) -markkinat ylläpitävät innovatiivisuutta. Maatiaiseläimet edustavat tavallaan ekologista niche -asemaa, ja niihin perustuvat tuotteet sijoittuvat juuri niche -markkinoille. Maatiaisrotujen suojelussa kyse on siis yhtäällä biodiversiteettiä toisaalla innovatiivisuutta edistävästä toiminnasta. Kun samaan aikaan elintarvikeketju on rajusti globalisoitumassa, tarjolla olevien tuotevaihtoehtojen määrä aluksi kasvaa (olemme todennäköisesti parhaillaan tässä vaiheessa), mutta kansainvälisen kilpailun myötä alkaa sen jälkeen supistua. Tämän taloustieteilijät ovat osoittaneet teoreettisesti, ja siihen viittaa myös kansainvälisen ruoankulutuksen selvä valikoimallinen supistuminen viime vuosien aikana. Niche (erikoistuote) – markkinat edustavat vastavoimaa uusien tuoteinnovaatioiden ja elintarvikehuollon joustavuuden ja pitkän aikavälin kestävyuden turvaamiseksi.

Kirjallisuus

- Karja M. & Lilja T.** 2007. (toim.). Alkuperäisrotujen säilyttämisen taloudelliset, sosiaaliset ja kulttuuriset lähtökohdat. Maa- ja elintarviketalous 106: 311 s. <http://www.mtt.fi/met/pdf/met106.pdf>
- Kurppa, S., Rinnekangas, M-L.** 2007. Native breeds and plants as resources for high value added product : case of indigo dyed woollen scarves and throws - potential for rural sustainability?. In: Cerin P., Dobers P.& Schwartz B. (Eds) 13th Annual International Sustainable Development Research Conference: Critical Perspectives on Health, Climate, Change and Corporate Responsibility. June 10-12, 2007, Mälardalen University, Västerås, Sweden. Conference proceedings. p. 195. (Abstract).
- Lilja, T.** 2007. Maatiaisrotuisten kotieläinten kasvattajat 2000-luvun Suomessa? Esitelmä Sosiologipäivien ympäristösosiologiatyöryhmässä 23.3.2007 Turussa <http://www.soc.utu.fi/laitokset/sosiologia/sosiologipaivat2007/ymparistososiologia.html#1>
- Partanen, U.** 2005. Maatiaiseläinkysymys mediassa. Maaseudun uusi aika: maaseutututkimuksen ja -politiikan aikakauslehti 3/2005, s. 54-68
- Partanen, U., Lilja, T., Kurppa, S. & Soini, K.** 2006. Farming for health in Finland. In: Hassink J. & Van Dijk M. (Eds). Farming for health: Green-care Farming across Europe and the United States of America. p. 136-146.
- Vuorio, H., Soini, K., Partanen, U., Lilja, T., Kurppa, S.** 2005. How to combine native breeds, entrepreneurship and sustainability? In: A common European countryside? Change and continuity, diversity and cohesion in an enlarged Europe, XXI Congress European Society for Rural Sociology Keszthely, Hungary 22-26 August 2005. 9 p.
- Vuorio, H., Soini, K., Lilja, T.** 2006. Laaja kasvattajien kirjo luo pohjaa maatiaiskarjan säilymiselle Suomessa. NGH-nytt, Pohjoismainen eläingenipankki 1/2006: s. 6. http://www.nordgen.org/ngh/download/ngh_nytt_1_fi.pdf